

ÂŞIKLIK GELENEĞİNDE DİVAN ŞİİRİ İZLERİ*

TRACES OF TRADITION IN MINSTRELSY DIVAN POETRY

Abdulkadir ERKAL **

ÖZET: Ortak bir kültür ve coğrafyada gelişen halk şiiri ile divan şiiri, şüphesiz, bir evde yetişen iki kardeş gibi birbirlerinden etkilenmişlerdir. Tarihte divan şiiri ile halk şiiri, ayrı kaynaklardan beslenip ayrı kollardan ilerlemişlerdir. Halk şiiri ve Divan şiiri arasında gerek dil ve şekil, gerek muhteva bakımından muhtelif farklar bulunmakla birlikte, neticede aynı milletin malı olarak bunların temelinde zevk, duygu, heyecan ortak figürler olmuştur.

Bu çalışmada Âşıklık geleneği ve Divan şiiri tarzı geleneğinde hem şekil hem de muhteva yönünden görülen ortak özellikler tespit edilerek özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Divan Şiiri, Âşık şiiri, mazmun, şekil, yapı

ABSTRACT: Divan poetry by developing a common culture and folk poetry in the geography, of course, are influenced by each other like two brothers growing up at home. In history Divan poetry with folk poetry, are fed from separate arm progressed from separate sources. Divan poetry and folk poetry in both language and form, although there are various differences in terms of content, ultimately enjoy them on the basis of the property of the same nation, emotion, excitement has been common figures.

In this study, the minstrel tradition and the tradition of Divan poetry style was to identify common features seen in terms of both form and content features were tried to be revealed.

Keywords: Divan poetry, minstrel poetry, mazmuns, shape, structure

1. GİRİŞ

Tarihte divan şiiri ile halk şiiri, ayrı kaynaklardan beslenip ayrı kollardan ilerlemişlerdir. Ancak zannedildiğinin aksine bu iki gelenek tamamen birbirinden uzak ve birbirine yabancı değildir. Hece ölçüsüyle yazdıkları şiirleri divanlarına koyan divan şairlerimiz (Şeyh Galip, Nedim, Nâilî vb.) olduğu gibi, birer halk edebiyatı ürünü sayılan cönklerde ve defterlerde divan şairlerinin şiirlerine bolca yer verilmesi bu etkileşimi gösterir. Öte yandan divan ve halk şiiri özelliklerini çok iyi bilen, aruz ve hece ölçüsünü birlikte ustaca kullanan şairlerimiz de vardır: Yunus Emre, Niyaz-i Mısrî gibi... Hatta Divan edebiyatı bazı halk şairlerini öylesine etkilemiştir ki bu şairler divan geleneğinde yazdıkları gazellerini klâsik divan şairlerinininki gibi divan haline getirmişlerdir (Âşık Ömer Divanı, Erzurumlu Emrah Divanı).

Ortak bir kültür ve coğrafyada gelişen halk şiiri ile divan şiiri, şüphesiz, bir evde yetişen iki kardeş gibi birbirlerinden etkilenmişler ve birbirlerini etkilemişlerdir. Fuat Köprülü: "Klâsik edebiyat üzerinde halk edebiyatımızın ve halk edebiyatı üzerinde klâsik edebiyatımızın bir takım tesir ve aksi tesirleri göze çarpmamak mümkün değildir." der (Köprülü, 1980:117-118). 18. ve 19. yüzyıllardan günümüze kalan cönklerde, okuma-yazma bilen halk kesiminden kişilerin derledikleri defterlerde, özellikle 16. Yüzyılda Bâkî, Fuzûlî, Yahya Bey, Hayretî gibi ünlü divan

* "Bu çalışma, Atatürk Kültür Merkez Başkanlığı ve Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi işbirliği ile 15-17 Ekim 2015 tarihleri arasında Erzurum'da düzenlenen "Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Âşıklık Geleneği Bilgi Şöleni"nde sunulan bildirinin makale şeklinde düzenlenmiş halidir."

** Yrd. Doç. Dr. Artvin Çoruh Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Artvin- Türkiye. abdulcadirerkal@gmail.com

şairlerinin şiirlerine rastlamamız, divan şiirinin sadece yüksek aydın kesiminde okunmakla kalmadığını ispat ediyor. Özellikle tasavvuf düşüncesini işleyen bu defterlerde daha çok rastlanır. Bu durum, tarikatların söz konusu kültür bağlantısı sağlamakta oynadığı rolün ne kadar önemli olduğunu gösterir.

Halk şiiri ve Divan şiiri arasında gerek dil ve şekil, gerek muhteva bakımından muhtelif farklar bulunmakla birlikte, neticede aynı milletin malı olarak bunların temelinde zevk, duygu, heyecan ve fikirde birlik ve benzerliğin mevcudiyeti, tabii olduğu kadar zaruridir de. Bu iki edebiyat arasındaki etki ve benzerlikleri birçok yazısında ele alan Cemal Kurnaz ise bu yakınlaşma için “müspet veya menfi” gibi hükümler vererek yargılamak yerine, kültürün oluşumu içindeki gelişmeleri anlamaya çalışmak gerekliliğine işaret eder ve şöyle der: “Halk şairlerinin divan şairlerinden etkilenmesi ayıplanacak bir durum değildir. Aksine, kültür gelişiminin tabii bir neticesidir. Aynı toplum içerisinde cereyan eden kültür ve sanat faaliyetlerinin birbirinden etkilenmesi, karşılıklı alışverişte bulunmasından daha tabii ne olabilir ki? Yan yana yaşayan milletler arasında bile bu kültür alışverişinin olduğunu kabul ettikten sonra, aynı milletin kendi içindeki bu benzer durumunu niye yadırgayalım?” (Kurnaz, 1997:312).

Bu etkileşme durumu son asırlara doğru daha da çok hissedilir olmuştur. Kurnaz’a göre bu temayül ve etkileşimin temel sebebi, halkın sanat, kültür zevki ve seviyesinin artmasıyla ilgisi vardı. Yani şairler, kendilerini anlayacağına inandığı bu okuyucu kitlesinin ihtiyaçlarına eserleriyle cevap veriyorlardı (Kurnaz, 1997:312).

Tezkireciler tezkirelerinde divan şairlerine yer vermişlerdir. Buna karşılık âşıkların şiirlerinden çok sınırlı olarak bahsederler. Âşıkların şiir ve hikâyelerinin kaderi anonim halk edebiyatı ürünlerinden çok farklı değildir. Âşık bu ürünleri topluma sunduktan sonra onlar artık kendinin malı olmaktan çıkar. Bugün hâlâ 19.yüzyılda yaşamış ünlü âşıklar hakkında bilinenler ya sözlü gelenekteki söylentilere ya da şiirlerinden çıkarılan bilgilere dayanır. Âşıkların biyografilerinde gerçekte efsane iç içedir. Âşık, adını şiirinin sonunda taşısrsa da, şiiri bir zaman sonra anonimleşir.

Âşık şiiri ürünlerine baktığımız zaman Divan şiirine olan etkileşimi üç kategoride toplayabiliriz:

- 1-Şekil bakımından
- 2-Vezin bakımından
- 3-Konu-mazmun bakımından

1-Şekil Bakımından: Divan şiirinin belli başlı nazım şekilleri olan gazel, müstezad, murabba, muhammes ve müseddes gibi nazım şekillerinin özellikle 19 ve 20. yüzyıl âşıklarının şiirlerinde önemli bir yekûn tuttuğu görülmektedir.

Âşıklar tarafından, divan edebiyatından gazel, murabba, müstezad, muhammes, müseddes nazım şekilleri, ebced hesabı ve tarih düşürme alınarak kullanılmaya başlandı. 16. yüzyılda divan edebiyatında, 18.-19. yüzyılda âşıklar arasında muamma ve lugaz yayıldı.

19 ve 20. yüzyıl âşıklarının şiirleri şekil bakımından incelendiğinde bu dönemde yaşayan âşıkların Divan şiiri nazım şekilleriyle yakın temasta olduğu ve hemen her şekilde şiir söyledikleri görülmektedir. Gevheri, Emrah, Âşık Ömer, Dertli, Sümmani, Şenlik, Ruhsati, Nuri, Gedâyi, Ceyhûni, Artvinli Huzûri vs gibi âşıklar başta gazel nazım şekli olmak üzere, musammat, müstezad gibi şekillerle şiir söylemişlerdir. Bu şiirlerin büyük bir çoğunluğu aruz vezni ile söylendiği gibi hece ölçüsü formatında da söylemişlerdir.

Emrah Divanında 222 gazel 28 musammat (Erkal 2015: 13), Derli’de 55 gazel (Düzgün 2011: 23), Sümmani’de 20 Gazel, 27 Musammat (Erkal 2015) Huzuri’de 305 Gazel, 36

Musammat, 10 tarih, 10 hicviye, 5 kaside (Özder 2015) gibi azımsanmayacak ölçüde divan şiiri nazım şekilleri kullanılmıştır. Bunlardan Emrah ve Huzûri'nin şiirleri müretteb divan tertibine göre şiirler tasnif edilmiş ve müretteb divan şeklinde hazırlanmıştır.

Bu özellikler dikkate alındığında Emrah ve Huzûri'yi bir divan şairi olarak kabul etmek gerekir. Yukarıda bahsettiğimiz kaideye göre Emrah, Bayburtlu Zihni ve Huzuri, gazellerinde bütün harflerden kafiye yapmış ve mürettep bir divan vücuda getirmişlerdir. Mesela Emrah ve Zihnikendi de şiirlerinde yer yer dile getirmiştir:

Nazmım Emrâhî tahaffûf eyleyen eyler hata

Nâm-ı hakkile yazılmış *bu divân* ibtidâ (G 11/5)¹

Bu ebyâtı yazıp *ser-defter-i divâna* Emrâhî

Gören fehm eylesin aşk-ı kemâlim bu semâ'iden (G 166/5)

.....

Turfe turfe güllerin gördükçe gül-i ruhsârda

Ceste ceste kîlk-i müşğînimle dîvân eyledim (Zihni G 232/4)

Emrah'ın yukarıdaki ifadeleri aynı zamanda şiirlerini kayıt altına alındığını, ölümünden sonra yayınlanan Divanının da bu kayıtlardan yola çıkılarak oluşturulduğunu açıkça göstermektedir.

Âşık şiirine divan şiirinin iç öğeleri de girmeğe başladı. Bunlar, kalıplaşmış mecazlar, bazı kavramlar, İslam tarihi ve İran mitolojinden gelen kahramanlar ve motifler olarak sıralanabilir.

2-Vezin Bakımından:

Cem Dilçin, halk şairlerinin kullandığı bu biçimlere “aruz ölçüsüyle yazılan halk şiiri nazım biçimleri” adını vermektedir. Bu bağlamda divan/divanî, semai, selis, kalenderî, satranç, vezn-i âher olmak üzere 6 nazım şekli sayar. Bu nazım şekillerinin ortak özelliği aruz vezniyle yazılmalarıdır. Buradaki her nazım şeklinin kendine özgü belirli bir aruz kalıbı ile yazılması ise ayırt edici özelliği olarak karşımıza çıkar. Bu biçimler yalnız ölçülerine göre değil ezgileri de dikkate alınarak adlandırılır (Dilçin,1997:354-366).

a.Satranç:

Özellikle 19.Yüzyılda örneklerine rastladığımız satranç, aruzun *müfteilün müfteilün müfteilün müfteilün* kalıbıyla yazılı 16 haneli musammat şiirlere verilen isimdir. (Onay 1996: 157)Cönklerde *Şadranç* şeklinde yazılır.Satranç, musammat beyitlerden oluştuğu için her dize iki eşit parçaya bölünür ve iç kafiye bulunur. Alt alta yazılırsa bir dördlük elde edilir. Satranç hece ölçüsünün 8+8=16'lı kalıbına da uymaktadır. Örnekleri az olan bu türde Emrah'ın satrançı ünlüdür:

Sevdi gönül bir püseri/ Sanatı terzi güzeli

Hüsnünün bir muhtasarı/ Şerhederek söylemeli

¹ Abdulkadir Erkal, **Erzurumlu Emrah Divanı –İnceleme, Karşılaştırmalı Metin-**, Birleşik Dağıtım, Ankara 2014. Çalışmada kullanılan şiirler bu eserden alınmıştır.

Kendi güzel nâmı güzel/ Lebi güzel tâmı güzel
Gönlümün ârâmı güzel/ Dinle bu rengin gazeli

Yine Bayburtlu Zihni'nin 22 bentlik latifesi:

°Aşkâda bir Rûm güzeli vasfını tizkâr idelim
Şun^e-ı hüda lem-yezeli halka be-dîdâr idelim

Gâyet ile lehçesi ak gerdeni çegninden irak
Servi gibi kâmete bak pâyine reftâr idelim (Erbay 2014: 374)

İle Kemâli'nin sofiyane satrancı bu şeklin güzel örneklerindedir:

Vasf edelim yârimizi başlayalım sohbetine
Harc edelim varımızı aşk yolunun vuslatına

Dil sana kimse uyamaz sırrını ağyâr duyamaz
Teşne olanlar doyamaz la'l-ı lebin lezzetine (Onay 1996: 158)

b.Bahr-ı Müselsel:

Satrancın bir değişik şeklidir.Satrançtan farkı yazıldığı aruz kalıbıdır.Aruzun *Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün* kalıbıyla yazılır.Yine satrançta olduğu gibi musammattır.Örnekleri azdır.

Ey sâki-i sâhib-i vefâ/ devr et şarâbım bu gece
Çal mutribâ sen bir hava/ gör inkılâbım bu gece

Cân mübtelâdır zârına/ ser-rişte zülfi târına
Yandım harîm-i nârına/ seyr eyle tâbım bu gece (Emrah G 191)

c.Kalenderi: Halk şairlerince kalendârî şeklinde telaffuz edilen kalenderi, aruzun mef'ûlü mefâilü mefâilü feülün kalıbıyla yazılan şiirlerdir. İlk zamanlar 14'lü hece vezni ile yazılan şekil sonraları yerini aruzun yukarıda bahsettiğimiz kalıbına bırakmıştır. Âşıklar bu şiirleri özel bir ahenkle okurlar.(Onay 1996: 194) Kalenderiler gazel nazım şekliyle yazıldığı gibi, murabba, muhammes ve müseddes nazım şekliyle de yazılmaktadır.

Gösterse yüzün goca-i ra'nâyı eder mest
Ger süzse gözün nergis-i şehlâyı eder mest

Bir şîve-i nâzınla tekellümler eder kim
Şirîn deheni tûtî-i gûyâyı eder mest (Emrah G 19)

.....

Gönlüm seni ey şûh-I sitemger sever oldu
Hicrin bana âh kim neler etti neler oldu
Sensiz geceler hamdemim âh-ı seher oldu
Her sâat-i hicrin bana bin yıl kadar oldu (Gedâyi; Dilçin 1997: 359)

d.Tedvir/Vezn-i Aher:

Bir metinde ibareleri tekrar kullanarak, sözdizimi bakımından yeni ifadeler üretme sanatı olan Tedvir (Tökel 2010: 304), aynı zamanda *Vezn-i aher* olarak da bilinmektedir. İlk mısradaki geçen kelime ya da keime guruplarının diğer mısralarda değişik yerlerde yer almasından dolayı bir döngü oluşturmakta ve bundan dolayı da bu isim verilmektedir. Tedvirde çoğunlukla dört *Müstef'ilün* veya dört *Mefâilün* kalıpları kullanılır. Tedvirde her dize ilk üçü birbiriyle kafiyeli dört eşit parçaya bölünmüştür. Her parça ardından gelen dizelerin başında tekrarlandığı gibi, diğer parçalar da aynı dizede birbirini izler. Metinde kelimeler bir dizede değil aynı zamanda yukarıdan aşağıya ve çarpraz olarak da anlamlı birer ifade oluşturur.

Emrah'ın aşağıda verdiğimiz murabba tarzında yazmış olduğu şiiri de bu özellikleri itibari ile bir tedvir/vezn-i aher özelliği taşır. Ancak Emrah'ın bu şiirinde bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki şiir dört *Fâilâtün* kalıbıyla yazılmıştır. Diğer bir özellik her mısranın sonuna yeni bir terkiib eklenmiş bu şekilde bir devr-i daim sağlanmıştır. En önemli özelliğe gelince, o da şiirin *leb değmez* yani dudak ünsüzlerinin (b, p, m) olmadığı kelimelerle yazılmış olmasıdır.

1.mısra	2.mısra	3.mısra	4.mısra
Dilâ gel	akldan geç	aşkı eyle	âşinâ
Akldan geç	aşkı eyle	âşinâsıdan	yana
Aşkı eyle	âşinâsından	yana	eziyet sana
Âşinâsından	yana	eziyet sana	kılsın hüdâ (Emrah Mrb 1)

.....

Ey vasl-ı cennet kıl câna minnet vay sev-i kâmet cân içre cânsın
Kıl câna minnet vay sev-i kâmet cân içre cânsın tâze fidânsın
Vay sev-i kâmet cân içre cânsın tâze fidânsın şûh cihânsın

Cân içre cânsın tâze fidânsın şûh cihânsın gözden nihansın (Tokatlı Nûri; Onay 1996: 161)

e.Selis:

Aruzun *fe'ilâtün fe'ilâtünfe'ilâtünfe'ilün* yazılan gazellerdir. Murabba, muhammes ve müseddes biçimiyle yazılmış selisler de vardır.

Gide mi haşre kadar hüzn ile firkat acaba

Yoksa hâsıl ola mı yâr ile vuslat acaba (Tokatlı Nuri; Dilçin 1997: 360)

3- Konu-mazmun bakımından:

Divan şiiri, esas itibariyle teşbihten hareket eden bir mecaz sanatına dayanmaktadır. Divan şiirinin aşağı yukarı her bir beyti bir sanat ve esprinin üzerine bina edilmiştir. Burada her bir kelime ayrı bir mana ifade eder. Bu mana; '*ya hendesi bir tezahürdür, ananeye temastır, ya bir tevriye sanatı ile bize ikinci bir hayal ufku açar.Fakat bunlar birer kelime ile işarettir.*' (Erkal 2009: 52)

Divan şiirinin özelliklerinin başında şüphesiz ki mazmun gelmektedir.Bir gelenek şiiri olan bu şiirde, mazmunculuk da gelenek zincirinin en kalın halkasını oluşturmaktadır.Mazmun geleneği içerisinde aşk etrafında teşekkül eden mazmunlar ağırlıktadır.

Klasik âşıklar, 'bütün klasik şairlerin yaptığı gibi mevcut olanı, belli örneklemeler yaparak anlatmayı sever. Kabul görmüş örneklemelerin çoğu, klasik şiir geleneği içinde neredeyse vazgeçilmez unsurlar arasında olarak varlığını yüzyıllarca sürdürmüştür; klasik şiire özgü dil ve anlatımıyla gazellerinde kalıplaşmış sembolik bir anlatım haline gelen isimleri, kavramları, nesnelere yerli yerinde kullanarak klasik bir şair olma vasfını kuvvetlendirmiştir.Leylâ-Mecnun, Ferhat- Şirin, İskender, Hızır, cam, cem, kadeh, yâr, ağyâr vb. bunlar arasındadır.'(Erbay 2014: 10)

Bir cünûn-ı hayretim bilmem serimde lânedir

Guşşa-i Mecnûn yahûd kıssa-i Leylâ nedir (Zihni G80/1)

.....

Kendisin gizler güzel bilmem ki ne'mden âr eder

Yâr beni ağyâr eder ağyârların hep yâr eder (Dertli G93/1)

.....

Derd-i endûhum gam-ı Mecnûn ile olmaz kıyas

Yok bana gam-hâr u hem-dem kalmışım bî-kes garîb (Huzûrî, G 26/3)

Divan şiirinde aşk ve onun etrafında cereyan eden şahıs, mekân ve zaman eksenli mazmunlara baktığımız zaman bazı şahısların dışında genel olarak soyut eksenli mazmunlarla karşılaşmaktayız. Mecnun, Ferhat, Şirin, Leyla vb. Aşk merkezli tarihî somut kişiliklerin yanında, somut bir âşık, sevgili ya da rakip profili ile karşılaşmak oldukça güçtür.Hatta mekân (vadi-i hayret, kûy-ı yâr vs) ve zaman bile soyut objelerden oluşmaktadır. Âşık şiirinde aşk mazmunu etrafında oluşan kavram ve olgulara Divan şiirine nazaran daha somut objeler taşımaktadır. Âşık şiirinde sevgilinin artık bir adı vardır, yaşadığı yer, ailevi durumu gibi genel bilgilerin yanında özel bilgilere de dahi yer verilmektedir.Divan şiirinde gördüğümüz rind-zahid çatışması âşık şiirinde âşık-hoca, müftü çatışması olarak karşımıza çıkarken, divan şiirine nazaran âşık şiirindeki bu çatışma daha somut olayları yansıtır.Âşıklarda, âşıkların saz çalmasını, türkü söylemesini dinen caiz bulmayan hatta günah olarak telakki edip bu yönde vaazlar veren

hoca, vaizlere hitaben yazılmış oldukça fazla manzume mevcuttur. Mesela bir hocanın âşıklığı dinen günah sayan sözlerine karşı Âşık Sümmani'nin vermiş olduğu şiir meşhurdur:

Zeminde kur gönül tahtı gözetme burcu sarayı

Kaçıncı bâbda âlimsin bilirsin ilmi imlayı

Ne kafeste mahpus etmiş ârifler dâr-ı dünyâyı

Hemen bir sen mi bilirsin hocam şeriatı garrâyı

Bizi halk eyleyen Hallak bilir âlâyı ednâyı (Msmt 2; Erkal 2015: 612)

Emrah başta olmak üzere, Sümmani, Şenlik, Nuri, Gevheri, Dertli vs. 19. ve 20. Yüzyıl başlarında yaşayan âşıkların şiirleri baştan sona incelendiğinde Divan şiirinin bütün hususiyetlerini içerdiği görülecektir. Âşık-sevgili-rakip üçgeninde ele alınan ve tasavvufi literatürle de genişletilen aşk kavramı; bu kavram etrafında oluşturulan mazmunlar, rind-zahid çatışması ve tasavvufî neş'e başta olmak üzere, bunların yanında günlük hayattan kesitler, psikolojik durumlar, beşeri aşka dair işaretler bu âşıkların şiirlerininin konusunu teşkil eder.

SONUÇ

Halk şiiri geleneğini sürdüren âşıklar, kendilerine has estetiklerine rağmen divan şiirinden kelime, bazen tamlama, mecazlar ve hatta şekiller almışlardır. Divan, selis, semai, kalenderî ve satranç bunlar arasındadır. Ancak şehir kültüründen ve divan edebiyatı tesir sahasından uzakta yaşamış aşiret şairleriyle bir kısım köyde yaşayan şairlerin bu şekilleri kullanmadıkları bir gerçektir (Elçin, 1981:10).

Nazım şekli bakımından, kaside, mesnevi-destan; gazel-koşma; hiciv-taşlama; mersiye-ağıt; lügaz-muamma; vs. benzerliği âşık olan bu iki edebiyatın, Leyla-Mecnun, Ferhad-Şirin; Hz. Yusuf, Hz. Süleyman; Mansur, Bağdat, Mısır, Kafdağı, Anka, Hüma, servi, gül, güneş, ay, saç, kaş; aşk derdi, sevgili cefası, ayrılıktan felekten şikâyet gibi çeşitli konular üzerinde mukayeseli bir çalışma yapıldığında bunların aşağı yukarı aynı mahiyette ifade edildiğinin görüleceği kanaatindeyiz. Halk ve Divan şiirinin dili dün için farklı görülse de Türkçenin bugünkü durumu karşısında onların dillerinde, bilakis bir yakınlık olduğunu söylemek ve tespit etmek mümkündür.

Son olarak şu noktayı da belirtmek gerekir ki, özellikle 18. yüzyıldan sonraki dönemde yaşamış ve edebiyat tarihinde sitayişle yer almış birçok âşığın şiirleri bütünüyle toplanıp bir bütün haline getirilmemiş halen daha cönkler, mecmualar arasında araştırmacıları beklemektedir. Bu âşıklarımızın bir divan şeklinde şiirleri toplandığı ve yayımlandığı zaman değişik konular üzerinde araştırmacılara daha fazla malzeme sunma imkânı verecektir.

KAYNAKLAR

- DİLÇİN, C. (1997), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*; TDK Yay. Ankara.
- DÜZGÜN, D. (2011), *Dertli divanı, karşılaştırmalı metin-*, Fenomen Yay. Erzurum 2011.
- ELÇİN, Ş. (1981), *Halk edebiyatına giriş*; Kültür Turizm Bakanlığı Yay., Ankara.
- ERBAY, N. (2014), *Bayburtlu Zihni divanı*, Bayburt Üniv. Yay., Erzurum.
- ERKAL, A. (2007), *Âşık Sümmânî*, Fenomen Yayınevi, Erzurum.
- ERKAL, A. (2009), *Divan şiiri poetikası (17. Yüzyıl)*, Birleşik Dağıtım, Ankara 2009.
- ERKAL, A. (2015), *Âşık Sümmânî divanı*, Erzurum BŞB, Erzurum.
- ERKAL, A. (2015), *Erzurumlu Emrah divanı –inceleme, karşılaştırmalı metin*, Erzurum BŞB, Erzurum.
- KÖPRÜLÜ, F.t (1980), *Türk edebiyati tarihi*; 2.bsk., İst.
- KURNAZ, Cemal (1997), *Türküden gazele: halk ve divan şiirinin müşterekleri üzerine*; Akçağ Y., Ankara.
- ONAY, A. T. (1996), *Türk halk şiirlerinin şekil ve nev'i*, Akçağ Yay., Ankara 1996.
- ÖZDER, M. Aa (2015), *Huzûri divanı*, (yay. Hzl.: Muammer Demirel), Yusufeli Belediyesi, Samsun 2015.
- TÖKEL, D. A. (2010), *Deneyisel edebiyat yönüyle divan şiiri*, Hece Yay., Ankara.